

РОМАНОВА А. С.,

доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та філософії права
(Інститут права та психології
Національного університету
«Львівська політехніка»)

УДК 340.12

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АЛГОРИТМ ПРАВОВОГО ЛЮДИНОРОЗУМІННЯ

Стаття присвячена особливостям методологічного алгоритму правового людинорозуміння, що ґрунтується на множині онтологічно обґрунтованих метаантропологічних, антропологічних, еволюційних, інтелігібельних і сенсильних методологічних установок з індивідуальними методами й методиками реалізації, які спрямовані на дослідження правової поведінки людини у просторі.

Ключові слова: людина, право, природно-правовий простір, позитивно-правове поле, свобода, інтелігібельні і сенсильні установки.

Статья посвящена особенностям методологического алгоритма правового человекопонимания, основанного на множестве онтологически обоснованных метаантропологических, антропологических, эволюционных, интеллигибельных и сенсильных методологических установок с индивидуальными методами и методиками реализации, которые направлены на исследование правового поведения человека в пространстве.

Ключевые слова: человек, право, природно-правовое пространство, позитивно-правовое поле, свобода, интеллигибельные и сенсильные установки.

The article deals with the peculiarities of the methodological algorithm of legal human understanding, which is based on the set of ontologically substantiated metanthropological, anthropological, evolutionary, intelligible and sensible methodological attitudes with individual methods and methodologies of realization aimed at studying legitimate human behaviour in space is suggested.

Key words: man, law, natural and legal space, freedom, intelligible and sensible attitude.

Вступ. У правовій антропології багатогранну правову реальність пізнають через людину, яка перебуває в різноманітних зв'язках із правом. Людина тут розглядається як універсум і її пізнання за допомогою права безмежне, оскільки світ права розвивається разом із людиною. До того ж у всі часи розвитку людства у правовій традиції принцип людиноловства домінував над принципом законності.

Проблема правової природи людини цікавила таких видатних зарубіжних і вітчизняних мислителів і науковців, як: В. Бачинін, В. Бігун, В. Вовк, В. Воронкова, В. Лозовой, С. Максимов, С. Сливка, Ю. Хабермас.

Теоретики та філософи права, а також соціологи права окреслили модель правової картини світу. Їхні наукові концепції сприяли тому, що в межах антропологічної інтерпретації права формується і принципово новий підхід до конструювання сучасних правових норм, де враховано психологічні і біологічні стани людини, її морально-етичні, духовно-моральні цінності, конкретні умови, в яких перебуває людина, що вступає у правовідносини.

Незважаючи на публікації згаданих і багатьох інших учених, проблема інтелігібельного і сенсильного осмислення особливостей правового людинорозуміння залишається актуальною і такою, що потребує глибокого аналізу.

Постановка завдання. Мета статті полягає в тому, щоб із філософсько-правового погляду проаналізувати питання, що стосуються особливостей формування методологічного алгоритму правового людинорозуміння.

Результати дослідження. Філософсько-антропологічні вчення (вітчизняні та зарубіжні), на які спираються юридична антропологія і філософія права, завжди тяжіли до розуміння людини на рівні її відносної або абсолютної самостійності і незалежності від об'єктивних сфер буття, зокрема правової реальності як першооснови, що творчо впливає на них і формує їх.

Учені доводять, що існує колективістська (спрямована на вивчення колективних суб'єктів правової культури – народів, етнічних спільностей, соціальних груп) та індивідуалістична (налаштована на аналіз правового буття людини в сучасному і традиційному суспільстві) парадигми правового людинорозуміння, для яких важливим є перехід від суто юридичного позитивістського підходу до антропологічного [4, с. 28].

Первинною ланкою міркувань в антропологічній парадигмі пізнання права і природно-правового простору є ірраціональне начало права. Воно спрямоване на руйнування програми «подолання метафізики», а також на визнання плюралізму, релятивізму і конвенціоналізму в уявленні про методологічні стандарти і у філософських уявленнях про дійсність. У такій парадигмі не тільки визнається неповноцінність і односторонність раціональних методів дослідження права, а й відбувається переорієнтація правової проблематики з вивчення логіко-методологічних проблем на дослідження світоглядних основ правового життя суспільства [1; 2; 4; 5]. Саме таким змістом наділені праці сучасних дослідників не тільки у сфері філософії права, а й у загальній теорії держави і права.

Методологічний алгоритм осмислення існування людини у природно-правовому просторі, на нашу думку, доцільно трактувати як множини онтологічно обґрунтованих метаантропологічних, антропологічних, еволюційних, інтелегібельних і сенсильних методологічних установок з індивідуальними методами й методиками реалізації, які спрямовані на дослідження правової поведінки людини у просторі.

За таких умов у зазначеному методологічному алгоритмі доцільно виокремити: а) методологічний розум (наукове пізнання через свідомість); б) методологічні почуття (пізнання через підсвідомість).

Основною ідеєю і метою функціонування природно-правового простору, беззаперечно, є забезпечення гармонійного існування людини в його межах і реалізація її потреб та невід'ємних природних прав.

Права людини є основою природно-правового простору, тобто простір «існує» як певна міра дотримання прав людини, що дані їй від природи, а також як «міра» істинності та відповідності поведінки людини нормам буттєвого простору [4, с. 62]. Людина в буттєвому і природно-правовому просторі наділена автономією, що полягає у пріоритеті її суб'єктивних прав. Під час морального і духовного становлення людини на основі норм природного права має вироблятися розуміння природно-правових засад, що стають стрижнем поведінкових актів у всіх сферах життєдіяльності людини. Водночас регулятором поведінки є, здебільшого, лише ті принципи і норми, які людина не тільки засвоїла, а й перетворила на елементи індивідуальної свідомості, на особисті переконання, на практичні навички і звички.

Для розкриття природи людини важливо розуміти, що людина ніколи не сформується як така і не розкриється для світу без стійкого відчуття внутрішньої свободи, тобто свободи від будь-яких ідеологічних догм. І саме такий вид свободи людини у природно-правовому просторі чи не найбільше впливає на вибір і право вибору особливостей власної поведінки. В умовах недостатньої внутрішньої свободи зростання якісного показника внутрішнього світу людини зведеться до мінімуму, адже наскільки гармонійним і невимушеним є внутрішнє осмислення і перетворення людиною навколишньої дійсності, настільки повно вона зможе осмислити і втілити в життя норми природного права, а якщо не буде так званого внутрішнього розуміння, то ніщо не змусить людину до певних дій і вчинків.

Свобода є фундаментальною характеристикою буття людини у природно-правовому просторі. Поняття свободи людини в природно-правовому просторі охоплює щонайменше дві основні категорії: об'єктивна свобода як можливість людини усвідомити зовнішню, об'єктивну необхідність певного варіанта поведінки і діяти відповідно до неї, з огляду на природно-правові норми (це така свобода вибору, коли людина, маючи інформацію про значення і наслідки того чи іншого вчинку, обирає варіант поведінки, що відповідає умовам зовнішнього, навколишнього світу), і суб'єктивна свобода людини, яка виражається в передбаченні безпосередніх і віддалених результатів діяльності та бажанні їх настання [1, с. 86–92]. Суб'єктивно вільна людина не лише діє відповідно до необхідності, а й передбачає наслідки, усвідомлює співзвучність вимог об'єктивної соціальної необхідності власним інтересам, а тому активно прагне досягти таких результатів.

Суб'єктивні спонукання людини, прагнення до повної незалежності та безумовного задоволення своїх інтересів суперечать самому факту наявності об'єктивної необхідності. Із такої суперечності народжується діалектично єдиний стан свободи як характеристики активного стану людини у природно-правовому просторі.

Свобода у природно-правовому просторі як першооснова людського існування породжує свободу людини як члена суспільства. Тобто свобода людини у природно-правовому просторі не є чимось абстрактним, відірваним від реального світу. Вона враховує і об'єктивні, і суб'єктивні умови життя суспільства, насамперед, основні закономірності розвитку буттєвого простору. Таким і є основний зв'язок між людиною, правом і свободою.

Людина народжується у природному стані свободи. Важливо таку природну свободу втілити в соціоприродний простір, щоб на її вихідних критеріях будувалося державне суспільство, щоб людина не відчувала, що існує відмінність між природно-правовою свободою і свободою, яку «диктує» держава.

З огляду на зазначене, за умови генерації середовищем свободи формується особистість, для якої свобода є цінністю, а проблема свободної волі зводиться до питання про те, чи людина у своїх діях самовизначена, чи детермінована.

Науково доведено необхідність розрізнити свободу в соціальному сенсі як створене самою ж людиною буття, і свободну волю як момент психіки, що є ідеальним моментом, адже свободна воля (і в цьому її принципова особливість) проявляється у цілеспрямованій і вибірковій діяльності людини, оснований на її особистій оцінці, «трактуванні» ситуації, в якій вона перебуває [2, с. 309].

Свобідна воля людини в державі, що є складовою природно-правового простору, – це вибір власної діяльності й активність людини, в основі якої лежать потреби, цілі й мотиви особи, зумовлені її здібностями, рівнем її розвитку і суб'єктивним баченням життєвої ситуації.

Філософсько-правове розуміння свободи людини в державі як активності та свободної волі в її діяльності орієнтує на дотримання визначених суспільством обов'язків. З погляду філософії права, юридичної антропології, людина як істота природно-біологічна об'єктивно потребує зовнішніх обмежень, щоправда, на рівні координаційного спрямування і гармонійного розвитку. І саме соціальні інститути покликані забезпечити умови розвитку свободи діяльності та самоствердження людини в державі, що забезпечить її самоствердження у природно-правовому й онтологічному просторі.

Методологія юридично-антропологічної науки має орієнтувати на використання державою у своїй діяльності антропологічного критерію, суть якого полягає в обліку особистісних фізичних і фізіологічних особливостей людини в цілковитій їх єдності. Такий критерій вимагає встановлення того, наскільки ті чи інші рішення держави відповідатимуть невід'ємним фізичним і психічно-психологічним константам людини, її природній соціальній діяльності.

Сьогодення вимагає змін в усталених поглядах на відносини людини і держави, а саме: розуміння того, що шлях до нового типу таких відносин лежить у площині розширення свободи та використання особистих прав. Важливо осмислювати проблематику поза позитивно-правовою площиною, переходячи у природно-правову. Гіпертрофія прав і свобод людини, що не супроводжується акцентуванням на обов'язках і відповідальності, несе небезпеку розпаду громадянського суспільства, тобто найважливішої компоненти правової держави.

Єдиною надійною критерієм правової держави є взаємна відповідальність держави і громадянина. Водночас це й основа збереження позитивно-правового поля, що, своєю чергою, забезпечить цілісну гармонію природно-правового простору. Адже гармонійне існування «цілого», у нашому випадку – природно-правового простору, складається з елементів, які, на перший погляд, можуть видатися ніби й неважливими. Так, захист Батьківщини – це ніщо інше, як виконання людиною свого природно-правового обов'язку дбати про збереження гармонії у Всесвіті, що досягається завдяки гармонійному стану державно-правового простору кожної країни.

Порушення балансу у структурі прав і свобод, відповідальності й обов'язку на користь перших призводить до порушення принципу поєднання суспільних і особистих інтересів, є одним із чинників, що призводять до підміни принципів демократії правами і свободами громадян, до розпаду громадянського суспільства, створюючи загрозу існуванню та розвитку правової держави, і як наслідок, до порушення природно-правового балансу існування держави як варіативності соціальної еволюції людини.

Однією із центральних етичних проблем є моральні властивості людини. Мораль настільки тісно пов'язана із соціальним буттям людини, що деякі моральні норми й оцінки зумовлюються природними властивостями, частина яких є корисними для суспільства і заслуговують на підтримку, однак є й такі, що можуть негативно впливати на соціальну поведінку людини [3, с. 162].

Взаємодоповнюваність права і моралі у властивостях людини не є проявом неподільності таких систем. Синкретичність у їх взаємодії існувала на ранніх етапах розвитку і характеризувалася змішаністю функцій права і моралі. Взаємодоповнюваність виникає як ознака співвідношення досить зрілих, самостійних систем, які діють спільно через необхідність додаткового посилення вимог однієї нормативно-ціннісної системи установками іншої. Водночас право і мораль діють за допомогою своїх специфічних засобів, що не дублюють один одного. Тому морально-правовий, максимально наближений до природно-правового зміст властивостей людини – це не прояв недостатньої диференційованості, а сутнісна і стійка ознака [3, с. 94].

З-поміж природно-правових властивостей людини чимало таких, які виникають ніби на «стику» права з іншими формами суспільної свідомості і з такими найважливішими феноменами суспільної та індивідуальної свідомості, як мораль, світогляд, ідеали, ціннісні орієнтири людини. Внаслідок взаємодії права із цими духовними явищами і виникають позитивні й негативні природно-правові

властивості, ідейно-правові властивості людини в державі, а також властивості, що характеризують ставлення до суспільного блага, права, закону, влади тощо.

Такі властивості людини, як громадянська позиція, патріотизм, свідомість, волелюбність тощо, посідають особливе місце в індивідуальній свідомості. У них відображається та провідна роль, яку відіграють у житті людини її світогляд та ідеали, погляди і переконання [5].

Вагоме місце в системі природно-правових властивостей людини посідають ті, які характеризують ставлення до суспільного блага, права, закону, влади (почуття обов'язку, відповідальність, законослухняність, порядність). Властивістю, близькою до усвідомлення обов'язку, є свідомість і почуття відповідальності як внутрішній правовий стан людини.

Людину, що виробила в собі відповідний суспільним інтересам і зразкам комплекс правових цінностей, уявлень про зміст правових принципів, про належне і заборонене в поведінці та послідовно реалізує їх у своїй діяльності, суспільство оцінює як розвинену у правовому сенсі і таку, що розвиває свої природно-правові властивості.

Форми гармонійного співіснування людини і держави повинні втілюватися в сучасній ідеології держави, що ґрунтується на культивуванні правової домінанти в суспільному й державному житті. Важливо, щоб держава «відштовхувалася» від природно-правових ідей формування та функціонування суспільства і на їх основі «творила» позитивне право, адже причиною несприйняття або ж неналежного сприйняття населенням якоїсь держави позитивного права є його відмежування як нормативної системи від власної природної і моральної основи.

Новою тенденцією збереження гармонійної цілісності природно-правового простору є глобалізаційні процеси щодо позитивно-правових полів, тісно пов'язані із глобалізацією соціального простору в межах соціоприродного. Загострення таких глобальних проблем, як тероризм, зміцнення миру, біженці, екологія, призводить до ситуації, коли безпека особистості як невіддільна умова безпеки життя в природно-правовому просторі не гарантується, і завдання її гарантування є проблемою всього людства. Водночас головним об'єктом безпеки стає людина – її права і свободи.

Відносини «людина – держава» в ідеалі мають бути паритетні, хоча морально і психологічно людина визнається первинною цінністю.

Ідеальними формами співіснування людини і держави є громадянське суспільство і правова держава, що є основою буття людини на певному етапі розвитку людської цивілізації.

Висновки. Процес глобалізації активізував пошук культурно-правової ідентичності багатьма народами. Розвиваються також природно-правові ідеали і цінності, проголошення і захист яких стають невід'ємною складовою частиною правового суспільства.

Людина здатна на основі природно-правової моделі створити правову систему, що забезпечить їй ідеальні умови розвитку. Важливо, щоб людина не забувала, що створена за подобою Божою, а тому повинна щосекунди зіставляти свої вчинки з нормами природного права і, як наслідок, вона ніколи не порушуватиме норм позитивного права, а відтак і зникне потреба розв'язувати проблему їх ідеального співіснування, адже ми зможемо створити єдине право на основі всеохопних ідеалів.

Список використаних джерел:

1. Антропологія права : [навч. посіб.] / В. Кушерець, В. Кравець, С. Мосьондз ; за ред. В. Кушереця. – К. : Знання України, 2011. – 223 с.
2. Бачинін В., Журавський В., Панов М. Філософія права : [словник] / В. Бачинін, В. Журавський, М. Панов. – К. : Ін Юре, 2003. – 408 с.
3. Бачинін В. Морально-правовая філософія / В. Бачинін. – Харків : Консум, 2000. – 208 с.
4. Сливка С. Філософія права : [навч. посіб.] / С. Сливка. – К. : Атіка, 2012. – 256 с.
5. Філософія права / О. Данільян, Л. Байрачна, С. Максимов та ін. ; за заг. ред. О. Данільяна. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 272 с.

